

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
історичний факультет
кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін

Дипломна робота
(магістра)

з теми «Архівні центри української еміграції у міжвоєнний період»

Виконав: студент II курсу, групи Ist1-M20z
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Малий Р. І.

Керівник Адамовський В.І., к.і.н., доцент

Кам'янець-Подільський – 2021 року

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження.....	7
1.1. Історіографія.....	7
1.2. Джерельна база.....	11
1.3. Методологічні основи проведення дослідження.....	13
РОЗДІЛ 2. Історичні передумови створення архівних осередків української еміграції.....	15
РОЗДІЛ 3. Архівні центри української еміграції у Польщі.....	20
3.1. Створення та діяльність Головного військово-історичного музею-архіву армії УНР у Тарнові.....	21
3.2. Музей визвольної боротьби.....	25
РОЗДІЛ 4. Празький український архів.....	33
4.1. Український національний музей-архів.....	33
4.2. Український історичний кабінет.....	43
4.3. Музей визвольної боротьби України.....	53
РОЗДІЛ 5. Архівні осередки українських еміграційних урядів та державних і науково-культурних установ.....	64
5.1. Архів уряду ЗУНР та Національний музей у Відні.....	64
5.2. Архівна колекція Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі.....	69
5.3. Архівні осередки українських дипломатичних місій та неурядових інституцій.....	78
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	91
ДОДАТКИ.....	104
Додаток А. Михайло Обідний.....	104
Додаток Б. Угода між Ю. Тищенком і УІК 10 червня 1939 року.....	105

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МАВУ – Музей архів визволення України

МВБУ – Музей визвольної боротьби України

УГК – Український громадський комітет

УІГ – Українському інститут громадознавства

УІК – Український історичний кабінет

УНМА – Український національний музей-архів

ВСТУП

Актуальність. Невід’ємною складовою документальної спадщини українського народу, його історичної пам’яті є архівні колекції, які утворилися в результаті діяльності громадсько-політичних та культурних осередків української еміграції у різних країнах світу. Одним з важливих аспектів діяльності української еміграції впродовж ХХ ст. стали збирання і збереження пам’яток української історії та культури, заснування архівних осередків у країнах осідку. Особливого значення ця робота набула у міжвоєнний період, коли на теренах кількох європейських держав представники української політичної та військової еміграції заснували низку громадсько-політичних, культурно-освітніх, наукових установ та організацій, документація яких стала основою створених архівних колекцій. Важливі документальні зібрання залишилися по собі після ліквідації українських дипломатичні місії та представництва, архівні осередки, що утворилися в таборах військовополонених та інтернованих. Окрім того після поразки революції 1917-1921 років за межами України опинився масив цінних документів офіційного й особового походження. Все це зумовлюється необхідністю відображення діяльності української еміграції по збереженню українських історичних пам’яток через утворені в міжвоєнний період закордоном архівних центрів.

Об’єктом дослідження виступають архівні центри, створені представниками української еміграції в країнах Європи у період між двома світовими війнами, та акумульовані в них документальні колекції з української історії та культури, а **предметом дослідження** є процес заснування архівних центрів з метою збирання та зберігання національної історико-культурної спадщини за кордоном у міжвоєнний період на теренах Європи.

Хронологічні межі роботи охоплюють період 1920-1939-х років. Нижня хронологічна межа обумовлена часом заснування перших архівних осередків української еміграції в Європі, а верхня межа початком Другої світової війни. Деяка частина матеріалу виходить за нижні межі дослідження. Це зумовлено

необхідністю з'ясування причини та передумов створення архівних центрів української еміграції в країнах Європи.

Географічні межі охоплюють терени України та низки європейських країн, в яких українська еміграція у міжвоєнний період створила свої архівні осередки.

Мета роботи полягає у висвітленні процесу створення архівних центрів української еміграції в країнах Європи та напрямків їх діяльності, пов'язаних із збереженням історико-культурної спадщини українського народу, а також складу зібраних ними архівних зібрань.

Відповідно до мети нами поставлено завдання дослідити:

- 1) з'ясувати стан наукової розробки досліджуваної теми та охарактеризувати джерельну базу;
- 2) з'ясувати передумови створення архівних інституцій української еміграції за кордоном;
- 3) діяльність української еміграції з збереження вивезених історичних пам'яток в архівних центрів у Польщі;
- 4) процес виникнення такого архівного осередку як «Празький український архів» та його діяльність з збереження історичних пам'яток;
- 5) архівні осередки українських еміграційних урядів та державних і науково-культурних установ.

Методологічні засади магістерської роботи становлять принципи історизму, науковості, об'єктивності та всебічності. У роботі використовувалися загальнонаукові (аналізу і синтезу) та історичні (проблемно-хронологічний, порівняльний, ретроспективний, статистичний) методи дослідження. Використання даного інструментарію дало змогу досягти мети та виконати поставлені дослідницькі завдання.

Елементи наукової новизни. В магістерській роботі, попри усталені погляди вважати архівними центрами української еміграції в міжвоєнний період Головний військово-історичний музей-архів у Тарнові, Музей-архів визвольної боротьби, «Празький архів», Бібліотеку ім. Симона Петлюри в Франції, Архів уряду УНР в Відні, розширено категорію архівних центрів за рахунок віднесення

до них архіви українських дипломатичних місій, таборових архівів інтернованих бійців українського війська та архівні осередки при українських культурно-освітніх установах, заснованих українськими емігрантами в Європі.

Практичне значення роботи. Фактичний матеріал та основні положення можуть використовуватися в навчальному процесі в закладах вищої освіти при написанні рефератів, підготовки до семінарських занять з історії України, архівознавства.

Апробація результатів дослідження відбувалася під час попереднього обговорення на засіданні кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін у 2021 році.

Структура роботи складається зі вступу, 5 структурованих підрозділів (11 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури, котрий нараховує 105 позицій та додатків.

ВИСНОВКИ

Питання виникнення та функціонування архівних осередків українських еміграційних урядів та державних і науково-культурних установ стало важливою складовою вітчизняної історії. Тому воно не могло не стати предметом уваги сучасних українських, діаспорних та зарубіжних істориків. Впродовж столітньої історії було видано значну кількість досліджень, які загалом дають змогу встановити загальну картину нашої проблематики. В той же час, попри серйозні здобутки, залишається ще чимало аспектів, які потребують подальшої наукової розробки, зокрема, створення та діяльність архівних осередків, створених в результаті ініціатив емігрантської громадськості неурядових науково-культурних осередків.

Одним з наслідків невдачі Української революції 1917-1921 років стало те, що рідні землі вимушено залишили десятки тисяч активних борців за українську державність. За кордоном опинилися лідери Української Центральної Ради, Української Держави, УНР та ЗУНР, а також значна кількість військових, громадських та наукових діячів, які обстоювали ідею суверенної України і не бачили свого майбутнього в УССР. Відступ українських військ під тиском більшовицьких загонів та виїзд на еміграцію національних урядів супроводжувалися переміщенням значної кількості урядової та військової документації. За межами України, зокрема, опинилися поточні архіви урядів УНР та ЗУНР, військових частин та з'єднань армії УНР та УГА. Крім того, за кордоном залишилась документація українських дипломатичних представництв, місій, консульств, українських табірних громад. Переважна більшість українських громадських та культурних діячів вивезла за межі України найцінніші матеріали з власних документальних колекцій. І тому одним із напрямків діяльності українського уряду в екзилі, його військового міністерства, громадськості стали організація збирання та збереження історичних пам'яток, що опинилися закордоном.

Перші кроки на шляху вирішення цієї проблеми здійснили керівництво уряду УНР, військове міністерство. Головний військово-історичний музей-архів та Музей-архів визволення України, що були створені на території Польщі, заклали початок формуванню архівних центрів української політичної еміграції. Ці інституції планувалося перетворити на загальнонаціональне сховище документів і пам'яток визвольної боротьби українського народу за кордоном.

Однак через низку причин політичного та фінансового характеру, а також через переселення значної кількості емігрантів у більш сприятливі умови в Чехо-Словаччині головний центр зберігання архівних колекцій перемістився до Праги. Водночас у Тарнові та Ченстохові до Другої світової війни продовжувався зберігатися архів Директорії УНР.

У Празі було засновано три архівні центри, об'єднаних під умовною назвою «Празький українських архів». З-за підтримки української громадськості було утворено Український національний музей-архів. Однак через брак політичної єдності в середовищі української еміграції не всі бажали передавати до нього (як єдиного центру) свої матеріали. Тому було створено ще один осередок – Музей визвольної боротьби України. У 1930 році, після фінансових труднощів, у які потрапив Український національний музей-архів, його матеріали було передано до Українського історичного кабінету, який був підпорядкований чеській владі. Останнє, а також факт його розміщення в одному приміщенні (хоч і в іншому крилі) з аналогічною російською установою, призвело до ігнорування передання матеріалів до Українського історичного кабінету з боку частини емігрантських кіл.

Окрім Польщі та Чехо-Словаччини архівні центри збереження українського народу в еміграції були створені в Франції і Австрії. Ними у першому випадку стала Бібліотека ім. Симона Петлюри, а в другому – філія національного музею у Львові. Ще одним архівним центром української еміграції став Берлін (документи часів Української держави та прихильників П. Скоропадського), т.зв. «Ванзейська колекція». На жаль цей політичний архів

у 1945 році був втрачений (знищений з огляду його неможливості вивезення з Берліну).

Діяльність дипломатичних місій УНР залишила по собі цілий документальний комплекс, який зосереджувався в їхніх архівах. Більшість з них так і не стали архівними центрами. Однак при дипломатичних місіях в Угорщині, Швейцарії були досить потужні архіви. Їх вдалося зберегти через передання цих документальних комплексів на збереження в «Празький український архів» та «Бібліотеку ім. Симона Петлюри».

До створення архівних установ долучилися й представники українських еміграційних державних та громадсько-освітніх і культурних установ – неурядових інституцій. При ряді з них були архівні центри, які виконували роль не лише зберігання, але й надавали можливість їх використовувати в науково-освітніх цілях.

Загалом архівним зібранням еміграційного періоду була притаманна фрагментарність, зумовлена процесом їх комплектування, розпорошеність внаслідок переміщень. Попри це саме завдяки їм вдалося зберегти цінний історичний матеріал, який дозволяє пролити світло на вітчизняну історію не лише міжвоєнного періоду, але й часів революції 1917-1921 років та частково і Першої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Неопубліковані джерела

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Фонд 269. Колекція документів «Український музей в Празі» (1925- 1948)

1. До Музею визвольної боротьби, 29 жовтня 1931 р. Оп.1. Спр. 306. Арк. 63.
2. До редакції часопису «Вісник Союзу українських емігрантських еміграції у Чехословацькій Республіці, 23 жовтня 1931 р. Оп. 1. Спр. 306. Арк. 43.
3. Статут Товариства «Музей визвольної боротьби України», січень 1925 р. Оп.1. Спр. 455. Арк. 1-2.

Опубліковані документи і матеріали

4. Бюлетень Українського історичного кабінету в Празі. Прага. 1932. Ч.1. 16 с.
5. Головний Військово-історичний Музей-Архів. Витяги з документів, які в оригіналах хороняться в Головному Військово-історичному Музею-Архіві. Б.м. 50 с.
6. До українського громадянства, 31 липня 1925 р., м. Прага // *Вісти Музею визвольної боротьби України. Прага, 1925. Ч. 1 (листопад). С. 1-2.*
7. Закон про заснування Музею-архіву визволення України, 1 вересня 1921 р. Ч. 26 // *Вістник Державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. 1921. 10 грудня. Вип.3. С.2.*
8. Заява Л. Кобилянського про документи НДМ в Угорщині, написані в Празі, 1 липня 1927 р. // *Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 369.*
9. Звернення Військово-історичної управи Генштабу армії УНР у зв'язку із заснуванням Головного військово-історичного музею-архіву, червень 1921

- р., Ченстохів // Палієнко М. Г. *Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ, Темпора, 2008. С 467-468.
- 10.Звернення М. Обідного до Голови Директорії УНР С. Петлюри у справі збереження пам'яток національної історії, 8 вересня 1921 р. м. Тарнів // Палієнко М. Г. *Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 474.
- 11.Звернення Українського історичного кабінету до українського громадянства із закликом передавати матеріали на зберігання його фондів, 1932 р., Прага // Палієнко М. Г. *Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 534-535.
- 12.Звернення управи товариства «Музей визвольної боротьби України№ до українського громадянства у зв'язку із заснуванням музею, 31 липня 1925 р., Прага // *Вісти Музею визвольної боротьби України. Прага, 1925. Ч.1. (липень)*. С. 1-2.
- 13.Лист колишнього дипломата М. Стаховського Д. Антоновичу про причини вбивства С. Петлюри і непричетність останнього до єврейських погромів в Україні. 3 червня 1926 р. // *Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали*. Київ. Парламентське видавництво, 2008. С. 271-272.
- 14.Лист М. Обідного до Українського громадського комітету в ЧСР у справі організації збереження українських історичних пам'яток в еміграції, 20 квітня 1923 р., Тарнів // Палієнко М. Г. *Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 483-489.
- 15.Лист М. Обідного до Українського громадського комітету в ЧСР у справі перевезення архівних колекцій з Тарнова до Праги, 3 травня 1923 р. Тарнів // Палієнко М. Г. *Архівні центри української еміграції (створення,*

- функціонування, доля документальних колекцій*). Київ: Темпора, 2008. С. 491-495.
16. Лист члена УГК в ЧСР Д. Ісаєвича до М. Обідного у справі організації перевезення українських архівних збірок до Чехо-Словаччина, 10 липня 1923 р., Прага // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 500-501.
17. Меморандум українських наукових діячів до Уряду УНР у справі заснування Українського національного-архіву у Відні, 3 липня 1921 р., Львів // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 469-470.
18. Наказ Головної Команди військ УНР про збереження архівних матеріалів з історії українських збройних сил, 3 листопада 1920 р. // *Петлюра Симон. Статі. Листи. Документи*. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.4. С. 515-516.
19. Наказ Головної Команди військ УНР про передачу до архіву при Генштабі матеріалів про визвольну боротьбу, 4 листопада 1920 р. // *Петлюра Симон. Статі. Листи. Документи*. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.4. С. 518-519.
20. Наказ Ч.2. Головноуповноваженого уряду УНР керівникам українських державних інституцій про негайний облік і охорону у Кам'янці-Подільському закріпленого за ними майна (за «Трудовою громадою»), 16 листопада 1919 р. // *Інститут Головноуповноваженого уряду Української Народної Республіки на Поділлі у висвітлені періодики 1919-1920 рр.: збірник матеріалів / [упоряд. Іватори вступної статті О. І. Марчук, О. М. Завальнюк]*. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2018. С. 19-20.
21. Подяка генералу В. Сікевичу від директора Українського національного архіву-музею в Празі Н. Григорієва, 22 липня 1927 р. // *Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії в Угорщині: історія,*

- спогади, архівні документи. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 369.*
22. Подяка сотнику В. Звізловському від директора Українського національного музею-архіву в Празі Н. Григорієва, 22 липня 1927 р. // *Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 370.*
23. Політичний звіт середовища УНР про діяльність українських соціалістів-революціонерів та націоналістів на теренах Чехословаччини та Франції (1928 р.) // *Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали. Київ: Парламентське вид-во, 2008. С. 342-345.*
24. Пояснювальна записка до Тимчасового штату Головного військово-історичного архіву, квітень 1921 р., Ченстохів // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ: Темпора, 2008. С. 465-466.*
25. Правила прийняття та переховування Музеєм визвольної боротьби України документів та інших предметів, грудень 1925 р. // *Вісти Музею визвольної боротьби України. Прага, 1925. Ч.2 (грудень). С. 2.*
26. Правила прийняття та переховування Музеєм визвольної боротьби України документів та інших предметів, грудень 1925 р. // *Вісти Музею визвольної боротьби України. Прага, 1925. Ч.2. (грудень). С. 2.*
27. Статут Українського національного музею-архіву при Українському громадському комітеті в Празі, 14 грудня 1923 р., Прага // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ: Темпора, 2008. С. 504-506.*
28. Статут Товариства охорони українських історичних пам'яток за кордоном, березень 1931 р., Прага // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ: Темпора, 2008. С. 530-533.*

29. Статут Українського історичного кабінету при Міністерстві закордонних справ ЧСР в Празі, червень 1930 р., Прага // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 529-530.
30. Угода між Кураторіє. Українського інституту громадознавства у Празі та Міністерством закордонних справ ЧСР в справі передачі Українського національного музею-архіву і бібліотеки Українського інституту громадознавства імені М. Шаповала Міністерству закордонних справ ЧСР для Українського історичного кабінету в Празі, 26 жовтня 1932 р., Прага // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 535-537.
31. Угода між Юрієм Тищенком і Українським історичним кабінетом при Міністерстві внутрішніх справ у Празі в справі передачі на зберігання архівних матеріалів видавництва «Дзвін», 10 червня 1939 р., Прага // *Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора, 2008. С. 538.

Література

32. Антонович М. Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1921-1945). Мюнхен; Нью-Йорк; Торонто, 1976. 58 с.
33. Бойко В. П. Українські комбатанти – організатори військово-історичних музеїв // *Historical and Cultural Studies*. 2014. №1. С. 7-12.
34. Боряк Т. Український історичний кабінет і феномен Празького архіву // *Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи / Ukraine on the Historiographic Map of Interwar Europe: Матеріали міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1–3 липня 2012 р.)*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 133-148.
35. Віднянський С. В. Міжвоєнна українська еміграція в Чехословаччині: культурно-громадське і науково-освітнє життя // *XII Міжнародний з'їзд*

- славистів. Історія. Джерелознавство. Культурологія та етнологія слов'янських народів. Доповіді. Київ, 1998. С. 40-72.*
36. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921 – 1945). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1994. 82 с.
37. Гирич І., Рибалко О. Меценат і музейник Каленик Лисюк: реліквії зібрані і... втрачені? // *Пам'ятки України: історія і культура. 1998. № 1. С. 58-61.*
38. Даниленко О. В. Український громадський комітет в Чехо-Словаччині (1921-1925 рр.) // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 6. Серія: Історія : Зб. наукових праць. За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. Вінниця, 2003. С. 213-218.*
39. Даниленко О. Чехословацька влада і українська еміграція в 1920-ті роки: порозуміння і співпраця // *Україна дипломатична. Науковий щорічник. Київ, 2005. Вип. 6. С. 576-587.*
40. Животко А. Десять років Українського історичного кабінету (1930-1940). Прага, 1940. 70 с.
41. Заболотнюк В. І. Видавнича діяльність української військової еміграції в Німеччині (1918–1939) // *Військово-науковий вісник. Львів: НАСВ, 2016. Вип. 26. С. 108-119.*
42. Заболотнюк В. І. Становлення української військової еміграції в Німеччині (1918–1939) // *Аналітично-інформаційний журнал «Схід». Маріуполь: Український культурний центр, 2016. Вип. № 6 (146). Листопад–грудень 2016. С. 60-64.*
43. Заболотнюк В. І. Українські дипломатичні інституції в Німеччині в 1918–1923 рр. // *Аналітично-інформаційний журнал «Схід». Маріуполь: Український культурний центр, 2017. Вип. № 6 (152). Листопад–грудень. С. 40-50.*
44. Заремба С. Забута спадщина (Музей визвольної боротьби України в Празі) // *Четвертий міжнародний конгрес україністів (Одеса, 26-29 серпня 1999*

- р.) *Історія: Доповіді та повідомлення. Частина II: XX століття. Одеса; Київ; Львів, 1999. С. 153-156.*
- 45.Заремба С. Нариси з історії українського пам'яткознавства. Київ: «Вид-во Аратта», 2002. 204 с.
- 46.Заремба С. Український музей визвольної боротьби у Празі // *Київська старовина. 1997. № 1-2. С. 122-137.*
- 47.Зінкевич Р. Українська військова еміграція в Польщі (1920-1939). URL: http://https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Wieki_Stare_i_Nowe/Wieki_Stare_i_Nowe-r2012-tTom_specjalny/Wieki_Stare_i_Nowe-r2012-tTom_specjalny-s59-74/Wieki_Stare_i_Nowe-r2012-tTom_specjalny-s59-74.pdf(дата звернення: 19.11.2021).
- 48.Йосипишин Я., Палієнко М. Українська бібліотека імені Симона Петлюра в Парижі в світлі джерел та спогадів. Київ; Париж, 2006. 123 с.
- 49.Каличак Ю. Український історичний кабінет у Празі як осередок формування національної свідомості українців на еміграції // *Молодь і ринок. 2016. №7. С. 60-64.*
- 50.Кириленко О., Яценко О. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, опрацювання особових фондів // *Архіви України. 2004. №4-6. С. 93-122.*
- 51.Кисіль З. Р. Українське воєнно-історичне товариство (1920–1939) // *Український історичний журнал. 2001. № 2. С. 100-112.*
- 52.Кравець Р. Українське бюро. URL: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/03/ukrbiuro31-u.htm> (дата звернення: 21.11.2021 р.).
- 53.Кравець Р. Українці у Великобританії // *Українська діаспора. 1994. Ч.5. С. 45-57.*
- 54.Кравець Р. Українці у Сполученому королівстві. URL: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/01/ukrvsk-u.htm> (дата звернення: 21.11.2021 р.).

55. Кришталович У. Минуле і сучасне бібліотеки Симона Петлюри в Парижі // *Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НИШ в Україні. Львів, 1999. Вип.2: (1995-1997). С. 218-222.*
56. Кужільна О. Діяльність української еміграції Чехословаччини із заснування Товариства «Музей визвольної боротьби України» // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки» / ред. колегія: І. Пасічник, Л. Винар, А. Атаменко та ін. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 23. С. 50-55.*
57. Кужільна О. О. До питання про заснування та діяльність Товариства "Музей визвольної боротьби України" в Празі (1925 – 1948 рр.) // *Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 75. С. 85-88.*
58. Кужільна О. О. Ідея української державності в історичних працях членів Товариства «Музей визвольної боротьби України» // *Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 80. С. 70-73*
59. Кугутяк М. Діяльність Українського громадського комітету в Чехословаччині // *Українська еміграція. Історія і сучасність: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. Львів, 1992. С. 309-319.*
60. Лозенко Л. До історії Празького українського архіву // *Генеза. 1995. № 1–3. С. 141-145.*
61. Лозенко Л. І. Празький український архів: історія і сьогодення // *Архіви України. 1994. №1-6. С. 18-30.*
62. Лозенко Л. І. Українські військові архіви: Відібрана спадщина // *Пам'ятки України. 1994. №3/6. С. 109-115.*
63. Лозицький В. Архів Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні за 1918-1926 рр передано в Україну // *Архіви України. 2000. №1/3. С. 74-80.*
64. Лозицький В. Про архів надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні (1918-1926) // *Україна дипломатична: Науковий щорічник. Вип.2. Київ, 2002. С. 275-280.*

65. Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 400 с.
66. Матяш І. Українсько-швейцарські відносини в 1918-1926 рр.: особливості дипломатичної присутності. URL: <http://www.readcube.com/articles/10.15407%2Fuhj2020.02.094> (дата звернення: 21.11.2021 р.).
67. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. URL: <https://archives.gov.ua/ua/%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96-%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-1-2/> (дата звернення: 21.11.2021 р.).
68. Нарис з історії дипломатії / О.І Галенко, Є.Є. Кмінський, М.В. Кірсенко та ін. під ред. В. А. Смолія. Київ: Альтернативи, 2001. 736 с.
69. Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І.Б. Матяш та К.І. Климової. Київ: «КМ Академія», 2002. 612 с.
70. Наріжний С. 15 літ Українського історико-філологічного товариства у Празі (1923-1938). Прага: Б.м., 1938. 16 с.
71. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч.1. 370 с.
72. Олійник С.В. Архівознавство. Конспект лекцій для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. 144 с.
73. Осташко Т., Соловійова В. Дипломатичні представництва УНР в країнах Західної Європи (1918-1921 рр.). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ostashko_Tetiana/Dyplomatychni_predstavnytstva_UNR_u_krainakh_Zakhidnoi_Yevropy_1918_1921_rr.pdf (дата звернення: 21.11.2021 р.).

- 74.Павлишин М. Життя та діяльність Павла Скоропадського і його родини в еміграції за матеріалами музею гетьманства // *Державник і Держава: до 100-річчя проголошення Павла Скоропадського Гетьманом України. Збірник наукових праць / Редкол.: Г. Папакін (голова) та ін.; упоряд. Д. Гордієнко та Л. Бевз. Київ, 2018. С. 222-235.*
- 75.Павлюк О.В. Архів уряду ЗУНР // *Архіви України. 1996. №4-6. С. 48-51.*
- 76.Палієнко М. Г. «Був вірний Петлюрі, є і залишаюся...» (Діяльність Івана Рудичева на посаді директора Української бібліотеки імені Симона Петлюри у Парижі) // *Студії з історії архівної справи та документознавства. 2005. Т.13. С. 192-198.*
- 77.Палієнко М. Г. Архіви української еміграції: проблеми типології та класифікації // *III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу» (Луцьк, 17-19 травня 2006 р.): Доповіді та повідомлення: в №-х т. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2007. Т.1. С. 237-242.*
- 78.Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ: Темпора, 2008. 688 с.
- 79.Палієнко М. Г. Діяльність української еміграції із заснування національного архівного центру за кордоном у 20-х роках ХХ ст. // *Історичний журнал. 2004. №3. С.27-38.*
- 80.Палієнко М. Г. З історії організації українських еміграційних архівів у Польщі на початку 1920-х рр. // *Пам'ятки: Археографічний щорічник. 2005. Т.5. С. 12-21.*
- 81.Палієнко М. Г. Матеріали Празького архіву як джерело з історії української державності // *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сер. Історія. Київ, 2005. № 77-79. С. 123-125.*

- 82.Палієнко М. Г. Музей Визвольної боротьби України у Празі // *Українська архівна енциклопедія. Робочий зошит. Д-М /Держкомархів України. УНДІАСД. К., 2006. С. 330-331.*
- 83.Палієнко М. Г. Невідомі сторінки історії архіву Уряду ЗУНР у Відні // *Історичний журнал. 2005. №5. С. 13-24.*
- 84.Палієнко М. Г. Особливості організації зберігання документів у музейно-архівних осередках української еміграції // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип.7: Архівна наука та наука в архівах. 2005. С. 7-16.*
- 85.Палієнко М. Г. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Обідного в Україні, Польщі та Чехословаччині // *Пам'ятки України: Історія та культура. 2005. №2. С.92-127.*
- 86.Палієнко М. Г. Створення та діяльність Українського історичного кабінету в Празі (1930-1945 рр.) // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія. Економіка. Філософія». 2001. Вип.5. С. 349-356.*
- 87.Палієнко М. Г. Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі в світлі документів українських архівів // *Пам'ять століть. 2006. №1. С. 91-108.*
- 88.Палієнко М. Г. Український історичний кабінет у Празі (1930-1945 рр.): проблеми комплектування, збереження та використання архівних фондів // *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень. Київ, 2004. Вип.26. С.90-94.*
- 89.Палієнко М. Г. Український національний музей-архів у Празі (1923-1930 рр.): історія створення та основні напрямки діяльності // *Студії з історії архівної справи та документознавства. 2003. Т.11. С.13-24.*
- 90.Палієнко М. Г. Українські архівні центри за кордоном: історіографічний аспект проблеми // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Вип.54. 2001. С.42-46.*

- 91.Палієнко М. Українські пам'яткоохоронні осередки у міжвоєнній Чехословаччині: від спроб порозуміння до протистояння // *Пам'ятки України: історія та культура*. 2006. №4. С. 80-95.
- 92.Палієнко М., Срібняк І. Музей визвольної боротьби України в Празі (1925-1948): створення, діяльність, доля архівної колекції // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий науковий збірник*. Вип. 2. *Архівознавчі читання*. Київ, 2000. С. 35-47.
- 93.Папакін Г. Павло Скоропадський: перші роки на еміграції // *Український історичний журнал*. 2008. №4. С. 81-95.
- 94.Петлюра С. Про українську бібліотеку в Парижі // *Симон Петлюра. Статті, листи, документи*. Видано в тридцяті річницю з дня смерті Симона Петлюри 1926-1956. Нью-Йорк: Видано Українською вільною академією наук у США, 1956. С. 388.
- 95.Петлюра С. Сучасна українська еміграції та її завдання // *Петлюра С. В. Статті / Упоряд. та авт. передм. О. Климчук. Вибрані твори та документи / Уклад. Л.В. Голота*. Київ: Фірма «Довіра», 1994. С. 231-275.
- 96.Політична, культурна та громадська діяльність Каленика Лисюка (1887-1967) / Ред. І. Ставничий. Клівленд, 1967. 46 с.
- 97.Потульницький В.А. Український науковий інститут у Варшаві (1930-1939) // *Український археографічний щорічник*. Київ, 1999. Вип3/4. С. 356-369.
- 98.Рудичів І. Бібліотека імені Симона Петлюри (роки 1927-1930) // *Тризуб*. 1931. Ч.16 (274). 26 квітня. С. 2-7.
- 99.Савченко Г., Срібняк І. Заснування Головного військово-історичного музею-архіву Армії УНР // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей*. Київ, 1996. С. 188-198.
- 100.Соловійова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. Монографія. Київ-Донецьк, 2006. 394 с.
- 101.Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). Київ; Філадельфія, 1997. 187 с.

- 102.Срібняк І. Табірні архіви українського вояцтва (1914-1924 рр.) // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий науковий збірник. Вип. II; Архівознавчі читання. Київ, 2000. С.63-72.*
- 103.Срібняк І., Лук'яненко О. З історії заснування Музею-архіву визволення України // *Архіви України. 1998. №1-6. С. 54-58.*
- 104.Тимошик М. Україніка в архівах, бібліотеках, редакціях і видавництвах Франції // *Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 2001. Вип.7. С.95-99.*
- 105.Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 : матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / Симон Наріжний; гол. редкол. О. Федорук, упоряд. Л. Яковлєва; Нац. коміс. з питань повернення в Україну культ. цінностей при КМУ; Фондація ім. О. Ольжича. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 272 с.